

KAZAK TÜRKÇRSİ DİYALEKTLERİN TASNİFİ

PhD Zhumagali İBRAGİMOV

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi, Türkistan/KAZAKİSTAN

zhumagali.ibragimov@ayu.edu.kz

Özet

Kazak Türkçesi, Türk dilleri ailesinin Kıpçak koluna mensup olup, tarih boyunca geniş bir coğrafyada kullanılması, farklı etnik unsurlarla temas içinde olması ve göçebe yaşam tarzının etkisiyle çeşitli bölgesel varyantlar, yani diyalektler geliştirmiştir. Bu makale, Kazak Türkçesindeki diyalektleri sınıflandırma çabalarını ele almakta ve farklı dilbilimcilerin konuya yaklaşım biçimlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Sovyetler Birliği döneminde başlatılan sistemli saha araştırmaları sonucunda elde edilen veriler, Kazak diyalektolojisinin bilimsel bir disiplin olarak şekillenmesine temel oluşturmıştır. Makalede özellikle S. Amanjolov, J. Doskarayev, N. T. Savranbayev ve G. Musabayev gibi önemli bilim insanlarının Kazak diyalektlerini tasnif yöntemlerine, bu sınıflandırmaların dayandığı fonetik, morfolojik ve leksikolojik unsurlara yer verilmektedir. Ayrıca, Kazak Türkçesinin yerel ağızları ile edebî dili arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin toplumsal, tarihî bağlamı da ele alınmaktadır. Bu bağlamda, diyalekt araştırmalarının sadece dilbilimsel değil, aynı zamanda kültürel ve sosyolojik boyutları da değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kazak Türkçesi, diyalektoloji, ağız araştırmaları, lehçeler, Sovyet dönemi, bölgesel dil farklılıkları, Türk dili tarihi, Kazak diyalekt sınıflandırması.

Abstract

Kazakh Turkic, a member of the Kipchak branch of the Turkic language family, has developed various regional variants, or dialects, due to its historical use across a wide geographical area, interactions with different ethnic groups, and the influence of a nomadic lifestyle. This article explores the efforts to classify the dialects within Kazakh Turkic and presents a comparative analysis of different linguists' approaches to the subject. Systematic field studies initiated during the Soviet Union era provided foundational data for the emergence of Kazakh dialectology as a scientific discipline. The article particularly focuses on the classification methods of prominent scholars such as S. Amanzholov, J. Doskaraev, N. T. Sauranbayev, and G. Musabayev, examining the phonetic, morphological, and lexical elements underlying these categorizations. Additionally, the interaction between the local vernaculars of Kazakh and its literary language, along with the historical and social context of this interaction, is discussed. In this context, dialect research is evaluated not only in linguistic terms but also from cultural and sociological perspectives.

Keywords: Kazakh Turkic, dialectology, dialect studies, vernaculars, Soviet period, regional language differences, history of Turkic languages, classification of Kazakh dialects.

Giriş

Türk lehçeleri arasında önemli bir yere sahip olan Kazak Türkçesi, tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda gelişmiş, zengin dilsel özellikleriyle dikkat çeken bir Türk lehçesidir. Kazakistan'ın geniş coğrafyasında konuşulan bu dil, farklı bölgelere özgü fonetik, morfolojik ve sözcük hazinesi bakımından çeşitli varyasyonlar barındırmaktadır. Bu çeşitlilik, dilin yalnızca bireysel veya toplumsal farklılıklardan değil, aynı zamanda tarihî göçler, komşu halklarla olan ilişkiler, siyasi yapılar ve kültürel temaslardan da beslendiğini göstermektedir.

Kazak Türkçesi üzerine yapılan diyalektolojik çalışmalar, özellikle Sovyetler Birliği döneminde sistematik bir biçimde başlamış ve bu çalışmalar sayesinde Kazak Türkçesinin diyalekt haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte başta S. Amanjolov olmak üzere pek çok Kazak dilbilimcisi, diyalektlerin sınıflandırılması, özelliklerinin tespiti ve standart dile olan etkileri konusunda önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bu bağlamda, diyalektlerin yalnızca bölgesel konuşma farklılıkları olarak değil, aynı

zamanda toplumun kültürel belleğini, tarihî hafızasını ve dilin evrimini yansıtan önemli unsurlar olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu çalışmanın amacı, Kazak Türkçesi diyalektlerini sınıflandıran başlıca bilimsel yaklaşımları ortaya koymak, bu yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve farkları değerlendirmek, ayrıca diyalektlerin fonetik, morfolojik ve leksikolojik özelliklerine ışık tutmaktır.

1. Kazak Türkçesinde Diyalektoloji Çalışmalarının Tarihçesi

Kazak Türkçesinde diyalektolojiye yönelik çalışmalar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rus ve Avrupalı Türkologların dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle V. V. Radlov ve Ármin Vámbéry gibi araştırmacılar, Kazak Türkçesini "Kazak-Kırgız" grubu altında değerlendirmiş, bu lehçeyi ses özellikleri ve coğrafi dağılım açısından incelemeye çalışmışlardır. Ancak bu gözlemler daha çok betimleyici ve sınıflandırmaya yönelik yüzeysel çalışmalardır. Kazak Türkçesinin farklı bölgelerinde çeşitli ağız ve şive farklarının bulunması, 20. yüzyılın başlarında bu alanın bilimsel olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

Kazakistan'da diyalektolojiye sistematik yaklaşımlar Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır. 1937 yılında Kazakistan Bilimler Akademisi bünyesinde Prof. İsmail Кеңесбаев'ın önderliğinde oluşturulan ilk araştırma ekipleri, farklı bölgelere gönderilerek ağız araştırmaları gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar 1939-1940 yıllarında daha da genişletilerek devam etmiş ve büyük bir diyalekt veri tabanı oluşturulmuştur. Bu dönemde toplanan veriler, sonraki yıllarda diyalektolojik sınıflandırmaların yapılmasında temel kaynak olmuştur. 1950'li yıllarda S. Amanjolov, J. Doskaraev, N. T. Sauranbayev ve G. Musabayev gibi Kazak dil bilimcileri, bu verileri sistemli şekilde işleyerek Kazak Türkçesinin ağızlarını tasnif etmeye başlamışlardır.

Kazak Türkçesindeki diyalektolojik çalışmaların kurumsal anlamda gelişimi, 1945 yılında Kazakistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Bu kurumun öncülüğünde yayımlanan ağız atlasları, diyalekt haritaları ve ağız malzemeleri, Kazak diyalektolojisinin bir bilim dalı olarak yerleşmesini sağlamıştır. Bu tarihsel süreç, Kazak Türkçesinin yalnızca edebi dili değil, ağız zenginliğini de bilimsel bir bakış açısıyla ele alan derinlikli çalışmaların temelini oluşturmuştur.

2. Kazak Türkçesinin Tasnifi

Kıpçak grubuna dahil edilen Kazak Türkçesi, Türkistan lehçeleri içerisinde çok geniş bir sahada konuşulmaktadır. Türklük bilimi araştırmacılarına göre Kazak Türkçesi, Nogay Türkçesi ve Karakalpak Türkçesi ile birlikte Türk dilinin Batı Hun dalının Kıpçak-Nogay alt grubunda yer almaktadır (Atmaca, 2012: 276).

Ağızları kesin çizgilere birbirinden ayırmanın zorluğu sebebiyle Kazak Türkçesinin kendi içerisindeki tasnifi de çok kolay değildir. Bu konuda Kazak dilbilimcileri de fikir birliğine varmış değildir. Kazak Türkçesinin ağızları uzun süre tartışma konusu olmuştur (Demirci vd. 2016: 317-318). Kazak ağızlarının tasnifi denemesini G. Kaliyev ve Ş. Sarıbayev'in *Kazak Diyalektologiyası* adlı çalışmasına dayandırmaktayız. Bu çalışmada Kazak diyalekti uzmanları S. Amanjolov, J. Doskaraev, N. Savranbayev ve G. Musabayev derlenen dil malzemelerine dayanarak Kazak ağızlarını sınıflandırmaya çalışmıştır. Bu bilim adamlarının Kazak ağızlarının sınıflandırma konusundaki görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

- a) S. Amanjolov 3 gruba ayırmıştır: Kuzeydoğu, Güney, Batı.
- b) J. Doskaraev 2 gruba ayırmıştır: Güneydoğu, Kuzeybatı.
- c) N. Savranbayev 2 gruba ayırmıştır: Güneydoğu, Kuzeybatı.
- ç) G. Musabayev 2 gruba ayırmıştır: Değişmeli Ağız (Avıspalı Söyleniş), Mahallî Ağız (Jergilikli Söyleniş).

Kazak Türkçesinin ağızlarını tasnif etmesi ilk olarak S. Amanjolov yapmıştır. S. Amanjolov, Kazak ağızlarının ortaya çıkışını Kazak bölgesindeki boy birlikleriyle *jüzlerin* ilişkilerine bağlar.

Ona göre üç Kazak jüzünün şekillenışı ile beraber üç yerel ağız ortaya çıkmıştır. Ulı Jüz (Kuzeydoğu ağız), Orta Jüz (Güney ağız), Kişi Jüz (Batı ağız) sınırları içerisinde konuşulduğunu bildirmektedir. Bunlar:

1. Kuzeydoğu diyalekti: *Akmola, Pavlodar, Semey, Doğu Kazakistan, Kökşetav, Karagandı, Kuzey Kazakistan'ın bazı bölgeleri ve Kostanay ile Taldıkorgan vilayetinin bazı ilçeleri.* Amanjolov'un Kuzeydoğu ağız grubuna Kerey, Nayman, Argın, Koñırat ve Kıpçak boylarını dâhil etmiştir. Bu boylar erken dönemlerden itibaren Ertiş, Esil, Tobol, Torgay nehir boyunu, Altay Tarbagatay'ın uçsuz bucaksız bölgelerini mekân tutmuşlardır. Bunlar güneyde Ulı jüz boylarıyla, batıda Küçük jüz boyları ve Tatar, Başkurtlarla; kuzeyde Altaylar, Barabin ve Tobol Tatar Türkleriyle, doğuda Moğol, Çin ve Uygur Türkleriyle komşudur. S. Amanjolov, Kuzeydoğu ağzının, Kazak edebî dilinin temelinde bulunan ağız olduğunu, ses bilgisi, gramer ve sözcük yönünden diğer ağızlarla karşılaştırdığında yazı diline çok yakın durduğunu ifade etmiştir. Amanjolov, bu grubun herhangi bir analizini yapmamıştır. Bunun başlıca sebebi de Kuzeydoğu ağzının, yazı diline temel teşkil ettiği görüşüdür. 2. Güney diyalekti: *Almatı, Janbıl, Güney Kazakistan şehirleri ve Taldıkorgan ve Kızılorda'nın bazı güney ilçeleri.* S. Amanjolov, Kazak Türkçesinin güney diyalektine eski Üysin, Kañlı, Duvlat ve Jalayır boylarının dillerini dâhil eder. Bu boylar erken devirlerden itibaren Yedisu, Sirderya ve Alataw'ın düzlüklerinde başka bir deyişle bugünkü Almatı, Taldıkorgan, Janbıl, Güney Kazakistan ve Kızılorda illerinin bulunduğu yerlerde yerleşmişlerdir. Doğuda Uygurlar, kuzeydoğuda Nayman, Kerey, Koñırat boylarıyla kuzeybatıda Alşın boylar grubu, güneyde Özbek ve Kırgız Türkleriyle sınır komşusudur. Moğol istilasına kadar XVI. yüzyılda Kazak halkına katılan bu boy "Ulı Jüz" olarak adlandırıldı. Başlangıçtan itibaren bu boyların sosyal, ekonomik ve kültürel şartları ortak olduğundan zamanla konuşma dilleri bir yerel ağız hâlini almıştı. Ulı Jüze giren boyların çeşitli doğal ve tarihî sebeplerle diğer Kazak boylarıyla ilişkilerinin zayıf kalması da etkili olmuştur. Bu boyların kuzeyindeki Balkaş Gölü, Betpak-Dala bozkırları, kuzeybatısında Ulan-Baytak bozkırları, Kızılkum ve Aral Denizi doğal engellerdir. Ayrıca bu diyalektlerin oluşmasında Uygur ve Kırgız Türklerinin dili de etkili olmuştur. Ulı Jüzün 17-19. yüzyılda Hokand, Hive hanlıklarının egemenliği altında kalmasıyla Özbek Türkçesinin etkisinden söz edilebilir. Güney grubunun ses bilgisi bakımından başlıca ses değişimleri olarak şunları belirtmiştir:

1. /s/ > /ş/ değişmesi: *mısıq > mışiq, esek > eşek, masqara > maşqara.*
2. /ş/ > /ç/ değişmesi: *şurqırav > çurqırav, şana > çana, şege > çege, şiyki > çiyki.*
3. /d/ > /l/ değişmesi: *teñdik > teñlik, tında > tıñla, mañday > mañlay, añdamav > añlamav.*
4. /b/ > /p/ değişmesi: *bolat > polat, bitiriv > pitiriv, beynet > peynet, baqır > paqır, bayqav > payqav.*
5. /ñ/ > /n/ değişmesi: *erteñ > erten, öleñ > ölen, köbeñ > köben, qalıñ > qalın.*
6. /m/ > /p/ değişmesi: *mañay > pañay, maqta > pahta, meşpet > peşpent.*
7. /k/ > /g/ değişmesi: *küriş > güriş, köñ > göñ.*

Şekil bilgisi bakımından başlıca özellikler şunlardır:

- 1) Fiilin teklik II. şahıs emir kipi, -ğın/-gin, -qın/kin, -iñ/-iñ ekleriyle yapılır: *suvırğın (suvır-), aytqın (ayt-), kelgin (kel-), bariñ (bar-), körin (kör-) vb.*
- 2) Emir kipinin I. çokluk şahıs -lı/-li ekleriyle yapılır: *baralı - barayıq, keleli - keleyik vb.*
- 3) Vasıta hâl ekinde +mınan, +bınan, +pınan biçimleri kullanılması: *atpınan keliw < atpen keliw, poyızbınan bariw < poyızben bariw* gibi özellikler verilmiştir.

3. Batı diyalekti: *Batı Kazakistan, Aktöbe şehri ve Kızılorda'nın güney bölgesi, Kostanay'ın batıdaki bazı ilçeleri.* S. Amanjolov Kazak Türkçesinin Batı diyalektini, Alşın boylar grubunun diline ait olduğunu düşünür. Bu boylar çok eski devirlerden itibaren Aral ve Hazar kıyılarını, Yayık ve Or nehirlerinin boylarını mekân tutmuşlardır. Buna göre bugün bu ağız, Oral, Gurev, Mañğıstaw,

Aktöbe vilayatinin bütün ilçelerini kapsar. Alşın boylar birliğinin güneyinde Kazak Türkçesinin güney diyalekti ve Karakalpak Türkleri, güney batısında Türkmen Türkleri, kuzeybatısında Tatar Türkleri, Nogay Türkleri, kuzeydoğu diyalekti ve Başkurt Türkleriyle sınır komşusudur. Alşın boy birliği kendi içinde Alimulı (6 ata), Bayulı (12 ata), Jetruv (7 ata) olmak üzere üç boydan oluşmuştur. Alşınlar öteden beri diğer Kazak boylarından ayrı kalmıştır. XVII. yy. başlarına kadar Nogay Ordasının hâkimiyetinde olmuş, diğer Kazak jüzlerine sonradan katılmıştır. Batı ağzının şekillenmesinde Tatar ve Başkurt Türkçelerinin de etkisi olmuştur. Batı grubunun ses bilgisi açısından en önemlileri olarak şunları belirtmiştir:

1. /ş/ > /s/ değişimi: *şeker* > *seker*, *keleşek* > *kelesek*, *şoqayu* > *soqayu*, *şuñıq* > *süjık*.
2. /ş/ > /j/ değişimi: *keleşek* > *kelejaq*, *bereşek* > *berejaq*, *şañ-şuñ* > *jañ-juñ*.
3. /d/ > /b/ değişimi: *dodalav* > *bodalav*, *jedegabil* > *jebegabil*.
4. /d/ > /j/ değişimi: *domalav* > *jomalav*.
5. /n/ > /y/ değişimi: *qanda* > *qayda*.
6. /o/ > /u/ değişimi: *soraqı* > *suraqı*, *sonar* > *sunar*, *qoldanuv* > *quldanuv*.
7. /ö/ > /ü/ değişimi: *ögey* > *ügey*, *möñirev* > *müñirev*, *dönen* > *dünen vb*.

Şekil bilgisi özellikleri olarak şunları belirtmiştir:

- 1) Geçmiş zamanın -uvlı/-uvli ekleriyle yapılmaktadır: *baruvlı* "bardı", *keliüvli* "keldi" vb.
- 2) Kazak Türkçesi yazı dilinde dönüşlülük yapılmayan bazı kelimelerde -ın / -in / -n ekleriyle dönüşlülük yapılmaktadır: *oqıv* > *oqınv*, *şıǵıv* > *şıǵınv*, *bolıv* > *bolınv* vb.

J. Doskarayev, Kazak Türkçesini iki büyük ağız grubuna ayırmıştır:

1. Güneydoğu ağız grubu: *Güney Kazakistan, Jambıl, Almatı vilayeti, Taldıkorgan şehrinin güneybatı ilçeleri ve Kızılorda'nın güneydoğu ilçeleri girer*.
2. Kuzeybatı ağız grubu: *Batı Kazakistan, Guryev, Aktöbe, Kostanay, Karagandı, Tselinograd, Pavlodar, Kuzey Kazakistan vilayatinin batı ilçelerindeki (Kazalı, Aral vb.) ve Semey vilayatinin kuzeybatı şehirleri girer*.

Bu iki şive grubunun tarihî gelişme seyirlerinin daha net bir şekilde incelenmediğine dikkat çekerek, kendi tasnifini fonetik, morfolojik ve kelime türleri hususiyetlerine dayalı olarak sınıflamıştır. Örneğin, bu ağızlar arasında farklılıkları şöyle belirtmektedir:

1. Güneydoğu ağzında /a/ > /ä/ seslerinin değişimi: *mazmun* > *mäzmun*, *qaytedi* > *käytedi*, *qarıya* > *käriyä*.
2. Kuzeybatı ağızlarında düz-geniş sesleri, güneydoğu ağızlarında yuvarlak-geniş olarak söylenmektedir: *bıqtıriv* - *buqtıriv*, *kebe* - *köbe*, *inemi* - *ünemi*, *kevırt* - *kükırt* vb.
3. Kuzeybatı ağızlarında /ş/ ünsüzü güneydoğu ağızlarında /ç/ olarak söylenmektedir: *çeşe* - *şeşe*, *çal* - *şal*, *çabın* - *şabın*, *änçi* - *änşi*, *malçı* - *malşı* vb.
4. Kuzeybatı ağızlarında /ı/ ünlüsü güneydoğu ağızlarında /a/ olarak söylenmektedir: *sayaz* - *sıyaz*, *ayqara* - *ayqıra*, *arqalı* - *arqılı* vb.
5. Kuzeybatı ağızlarında /d/ ünsüzü ile söylenen kelimeler güneydoğu ağızlarında /l/ olarak söylenmektedir: *tañlay* - *tañday*, *tıñlav* - *tıñdav*, *teñlik* - *teñdik* vb.
6. /o/ > /u/ değişimi: *soraqı* > *suraqı*, *sonar* > *sunar*, *qoldanuv* > *quldanuv* vb.
7. /ö/ > /ü/ değişimi: *ögey* > *ügey*, *möñirev* > *müñirev*, *dönen* > *dünen* vb.

Doskarayev şekil bilgisi hususiyetleri olarak, Kuzeybatı grubunda şunları bildirmektedir:

- 1) Fiilin geçmiş zamanın -uvlı / -üvli eklerinin eklenmesiyle yapılacağını bildirmektedir. Örneğin: *baruvlı*, *jayuvlı*, *baǵuvlı* v.b.

- 2) Sıfat-fiil -jaq / -şaq ekleri bulunduğunu bildirmektedir: *barajaq* // *baraşaq*, *alajaq* // *alaşaq*.

Güneydoğu grubunda şu özellikler bulunmaktadır:

- 1) Emir kipi teklik II. şahsının -qın / -kin, -ğın / -gin ekleriyle yapılmaktadır: *aytqın* vb.

- 2) Vasıta hâli eki +mınan / +bınan / +pınan ekleriyle yapılması. Örneğin: *Men atpınan keldim*.

N. Savranbayev, Kazak Türklerinin ağızlarını Güneydoğu ve Kuzeybatı ağızları olarak tasnif etmiştir. Savranbayev'in belirttiği sınıflaması genel olarak J. Doskarayev'in tasnifine yakındır. Ancak Savranbayev, "şive" yerine "ağız" terimini kullanmayı tercih etmiştir. Savranbayev, Kuzeybatı grubu için *ş, d* (örneğin, *şapan, şal, manday*) ve Güneydoğu grubu için *ç, l* (örneğin, *çapan, çal, manlay*) seslerini ayırıcı belirtiler olarak göstermiştir (Shakhipova, 2007: 150).

Musabayev, Kazak Türkçesindeki diyalektik özellikleri iki gruba ayırmıştır. Bunlar: Değişmeli Ağız (Avuspalı Söyleniş) ve Mahallî Ağız (Jergilikli Söyleniş).

a) Değişmeli Ağız: Musabayev bu grupta, başka lehçelerden ve dillerden giren yerli halkın bir bölümünde kullanılan kelimelere yer vermiştir. Örneğin: Kazak Türkçesine Güneyde Özbek ve Kırgız Türkçelerinden, batıda Tatar ve Başkurt Türkçelerinden, doğuda Altay Türkçesi ve Çince'den kelime girmiştir. Türk dilinin şivelerinden ve Çince'den kelimelerin alındığı yerlerde değişmeli ağız ortaya çıkmıştır. Mesela: Özbek Türkçesinden geçen *pahta (maqta), kättä (ülken)*, Kırgız Türkçesinden *tayğın (tazı)* kelimeleri gibi. b)

Mahallî Ağız: Musabayev, mahallî ağzın oluşmasında *eski boy dillerinin etkisi ve yerel ekonomi durumunun birbiriyle ilişkisi* olduğunun düşünür. Musabayev, mahallî ağızda *yer, hayvan, bitki isimleri ve mesleki kelimelerin* edebî dile yansımaları ele almıştır.

Sonuç

Kazak Türkçesi diyalektolojisi, tarihî süreç içerisinde önemli bir gelişim göstermiştir. Başlangıçta yabancı araştırmacıların gözlem ve derlemeleriyle sınırlı kalan çalışmalar, Sovyetler döneminde sistematik bir biçimde yürütülen saha araştırmalarıyla bilimsel bir zemine kavuşmuştur. Bu süreçte Kazak Türkçesinin farklı bölgelerdeki ağız ve şiveleri belirlenmiş, sınıflandırmalar yapılmış ve diyalektolojik özellikler ayrıntılı şekilde belgelenmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren Kazak Türkologlarının çalışmaları sayesinde Kazak Türkçesinin sadece edebî dili değil, aynı zamanda sözlü gelenekteki çeşitliliği de kapsamlı biçimde incelenmiştir.

Diyalektolojik verilerin toplanması ve değerlendirilmesi, Kazak Türkçesinin tarihî gelişimini, diğer Türk lehçeleriyle ilişkisini ve bölgesel özelliklerini anlamak açısından büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca bu çalışmalar, Kazak halkının kültürel ve sosyal yapısını yansıtan dilsel verilerin korunmasına da imkân sunmuştur. Günümüzde bu birikim, sadece dil bilimi açısından değil, etnografya, tarih ve sosyoloji gibi birçok alan için de kıymetli bir kaynak niteliğindedir.

Kaynakça

Atmaca, E. (2016). Kazak Türkçesi Ağızlarının Tasnifi Çalışmalarına Bir Bakış. s. 589-625.

Demirci, K. ve Kuanyshbaeva, Z. (2016). Kazakçanın Ağızları ve Özbekçenin Çimkent Ağzına Etkisi Üzerine. *Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat*. Padam Yayınları. Ankara. 330-343.

İbragimov, Zh. Siriderya boyu (Kızılıorda-Türkistan) Kazak Ağızları: Yayınlanmamış Doktora tezi. – Muğla: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020. s. 778.

Sakhipova, F. (2007). Kazak Türkçesinin Merkezî Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağızları, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Қалиев, Г., Сарыбеу, Ш. (2002). Қазақ Диалектологиясы. - Алматы: Халықаралық зерттеулер журналы. - 211б.

Омарбеков, С., Жунисов, Н. (1985). *Ауызекі тіліміздің дыбыс жүйесі*. - Алматы: Мектеп, 208 -б.